

УДК 006.3/8:01

*Людмила Пасічник,
доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного гуманітарного університету,
кандидат історичних наук*

Облік стандартів: пошукові можливості друкованих та електронних джерел

У статті висвітлено особливості обліку стандартів. Здійснено порівняльний аналіз пошукових можливостей друкованих та електронних джерел інформації про ці документи. Визначено шляхи пошуку бібліографічної інформації про різні категорії стандартів.

Ключові слова: облік стандартів, національні стандарти, міждержавні стандарти, міжнародні стандарти, галузеві стандарти, стандарти організацій, каталог нормативних документів.

Для ефективного нормативного забезпечення суб'єктів господарювання особливо актуальними стають моніторинг змін нормативних баз, що забезпечують їхню діяльність, та максимально актуалізована інформація про різні види нормативних документів із стандартизації (НДС) у разі освоєння суб'єктами господарювання нових технологій, продукції чи ринків збуту.

За наявності у суб'єкта великої нормативної бази та достатньо розгалуженої інфраструктури неможливо ефективно здійснювати інформаційний пошук без застосування сучасних інформаційних ресурсів.

Найвідомішим, найрозповсюдженішим та часто використовуваним видом НДС є стандарти. Характеристика інформаційних ресурсів, що облікують стандарти; порівняльний аналіз пошукових можливостей друкованих та електронних джерел інформації про них; виявлення оптимальних шляхів пошуку, відомостей про різні категорії цих документів і є метою пропонованої статті.

Звернення до цього питання особливо актуальне, оскільки у наявних працях розглядаються здебільшого питання щодо типологічних особливостей стандартів та основних напрямів організації робіт з їхнього розроблення та використання, а от такий аспект, як специфіка їхнього обліку та пошуку, на сучасному етапі досліджено не повною мірою.

Охарактеризуємо послідовно друковані та електронні джерела, що облікують стандарти. Серед універсальних, де поруч з текстовими неперіодичним виданнями (твори художньої літератури, підручники, методичні рекомендації, матеріали науково-практичних конференцій, засідань "круглого столу" тощо) є поточний державний бібліографічний покажчик (БП) "Літопис книг" та поточний видавничий БП "Нові видання України". Розділ 006 "Стандартизація та стандарти" обох БП уміщує інформацію про державні стандарти України, а також про покажчики стандартів та книги з питань стандартизації. Але використовувати ці видання будь-якому суб'єкту діяльності незручно через обмежений обсяг відображеної інформації та розпорошеність потрібних відомостей у випусках цих бібліографічних покажчиків. Зрозуміло, що споживачеві необхідна комплексна інформація з питань стандартизації в певній галузі, з певного виду діяльності тощо. Така інформація відображається в спеціальних покажчиках, що враховують особливості документів цього виду і умови їхнього використання.

В Україні облік стандартів та інших видів НДС здійснює декілька спеціальних центрів Національної системи науково-технічної інформації (НСНТІ), що підпорядковані Державній інспекції України з питань захисту прав споживачів (Держспоживінспекції України) — раніше Держспоживстандарт України, що відповідно до статті 7 Закону України [9] через подання до Кабінету Міністрів України надав Державному комітету України з питань будівництва та архітектури (сьогодні — Міністерство регіонального розвитку та будівництва України) повноваження стосовно організації розроблення, схвалення, прийняття, перегляду та зміни національних стандартів у галузі будівництва та промисловості будівельних матеріалів. Крім того, деякі функції та повноваження згідно з постановами і наказами Держспоживстандарт делегував іншим суб'єктам, що займаються стандартизацією: державному підприємству "Український науково-дослідний та навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості" (ДП "УкрНДНЦ") як правонаступнику Українського науково-дослідного інституту стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІССІ); державним центрам стандартизації, метрології та сертифікації (ДЦСМС) та іншим установам підприємницької діяльності незалежно від форми їхньої власності, підпорядкування та місця розташування.

У ДСТУ 1.2:2003 "Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів" зазначено: "Прийняті нормативні документи реєструє науково-дослідна організація згідно з ДСТУ 1.6 і подає інформацію про них в офіційних виданнях Держспоживстандарту України чи Держбуду України" [8].

Облік стандартів за 1992—1995 роки здійснював Держстандарт України у щорічному покажчику "Державні стандарти України (за станом на 1 січня ... року)", з 1995 року цей щорічник виходить під назвою "Каталог нормативних документів" (далі — "Каталог..."). У ньому публікуються відомості про затверджені національні стандарти України, чинні республіканські стандарти, настановчі документи і рекомендації Держспоживстандарту України, державні й галузеві класифікатори, галузеві стандарти й стандарти організацій України, зареєстровані ДП "УкрНДНЦ".

Аналізоване тритомне видання "Каталог..." [5] складається з одинадцяти частин.

У першій частині "Каталогу..." — "Національні стандарти України (ДСТУ, ДСТУ Б), республіканські стандарти (РСТ УССР), настановчі документи Держспоживстандарту України (КНД, Р)" — НДС систематизовано відповідно до "Українського класифікатора нормативних документів" — ДК 004:2008. Структура коду складається із семи цифр, розділених двома крапками — XX.XXX.XX. Перші дві цифри позначають клас, три наступні — групу, дві останні — підгрупу.

У цій частині "Каталогу..." НДС розміщено в порядку збільшення кодів класифікаційних угруповань, а у межах останнього ділення — їхніх реєстраційних номерів. У переліку нормативних документів зазначається назва документа та відомості про те, на заміну якої нормативної чи технічної документації його введено. Якщо НДС належить до двох чи більше класифікаційних угруповань, то він міститься в усіх цих угрупованнях. Для зручності в користуванні окремих розділ "Каталогу..." — "Класи згідно з ДК 004:2008" — містить перелік класів НДС.

Друга частина "Каталогу..." — "Державні класифікатори України" — містить перелік чинних державних класифікаторів України, в якому відображено позначення цих видів документів (у порядку збільшення); їхня назва; дата набуття чинності; на заміну якого документа кожен з них розроблений; кількість внесених до документа змін; номер та рік інформаційного покажчика "Стандарти", в якому вони надруковані.

Третьою частиною "Каталогу..." — "Позначення національних стандартів України (ДСТУ, ДСТУ Б), республіканських стандартів (РСТ УССР), настановчих документів (КНД, Р)" — є послідовний перелік уміщених НДС із зазначенням коду згідно з ДК 004:2008, термінів впровадження та чинності, кількості внесених змін і номерів інформаційних покажчиків "Стандарти", де надруковано зміни та поправки.

У цьому переліку документи розташовані за категоріями (національні стандарти України; міждержавні стандарти, які прийнято як національні стандарти; національні стандарти, гармонізовані з міжнародними чи регіональними стандартами; правила міждержавної стандартизації, які прийнято як національні нормативні документи; рекомендації міждержавної стандартизації, які прийнято як національні нормативні документи; настанови у галузі будівництва; національні стандарти у галузі будівництва; республіканські стандарти; керівні нормативні документи зі стандартизації; рекомендації; методики "Державної служби стандартних довідкових даних"; таблиці стандартних довідкових даних), у межах кожної категорії — у порядку зростання реєстраційних номерів.

Четверта частина — "Предметний покажчик" — слугує для тематичного пошуку НДС у відповідних класифікаційних угрупованнях за ключовими словами у назві об'єкта стандартизації. Ключові слова (із зазначенням класу, групи і підгрупи НДС, зміст якого вони визначають) розміщені в алфавітному порядку. Якщо ключові слова в предметному покажчику визначені, то у I частині "Каталогу..." можна знайти інформацію про чинні НДС, а в його III частині — інші дані щодо відповідного документа.

П'ята та шоста частини "Каталогу..." ("Стандарти організацій України" та "Позначення стандартів організацій України" відповідно) укладені, як частини I та III і містять відомості про такі категорії стандартів, як галузеві стандарти та стандарти організацій України. У VI частині подано суцільний перелік обох категорій стандартів у порядку зростання їхніх реєстраційних номерів. Від-

мінність від III частини полягає в тому, що в даних, наведених про галузеві класифікатори, зазначаються номер та рік інформаційного покажчика "Стандарти", в якому повідомлено про зміни.

Сьома частина "Каталогу..." — "Галузеві класифікатори України" — відображає галузеві класифікатори і укладена аналогічно II його частині.

Частина восьма "Перелік національних стандартів України із зазначенням ступеня відповідності їх міжнародним та європейським стандартам" подає відомості про ступінь відповідності національних стандартів України міжнародним стандартам ISO, IEC та європейським стандартам EN згідно із ДСТУ 1.7—2001 (із зазначенням відповідного коду згідно з ДК 004:2008 та Міжнародного класифікатора стандартів (ICS)), позначень міжнародних стандартів, які впроваджено через ДСТУ). Принцип розміщення НДС такий самий, як і в III частині "Каталогу..."

Частина дев'ята "Перелік міжнародних та європейських стандартів, які впроваджено через національні стандарти України" подає відомості про міжнародні стандарти ISO, IEC та європейські стандарти EN, які впроваджено через національні стандарти України, і ступінь відповідності згідно з ДСТУ 1.7—2001 із зазначенням відповідного коду ДСТУ за ДК 004:2008 та ICS. Позначення міжнародних та європейських стандартів розміщені за алфавітом скорочених назв (аббревіатур) відповідних міжнародних та європейських організацій зі стандартизації, в межах кожної організації — в порядку зростання реєстраційних номерів стандартів.

Важливим доповненням до "Каталогу...", у порівнянні з попередніми роками, є десята частина — "Позначення скасованих національних стандартів України" — в якій наводяться позначення скасованих стандартів та позначення нормативних документів, чинних на їх заміну (без зазначення в обох випадках назви цих документів). Позначення скасованих стандартів у цій частині "Каталогу..." розміщені за категоріями стандартів, у межах кожної категорії — в порядку зростання реєстраційних номерів.

У частині одинадцятій "Технічні комітети України (станом на 01.01.... року)" подано перелік технічних комітетів (ТК) України із зазначенням їхніх номерів та відповідних їм назв.

Інформацію про усі міждержавні стандарти, які за даними Бюро стандартизації Міждержавної ради (МДР) чинні на території СНД, містить щорічний покажчик "Міждержавні стандарти" [7]. Цей покажчик укладається станом на 1 січня кожного року. Впродовж декількох останніх років він видається у трьох томах, що включають вісім частин.

У частині першій — "Межгосударственные стандарты" — цю категорію стандартів укладено за класами, групами та підгрупами Українського класифікатора нормативних документів ДК 004:2008, у межах останнього ділення — у порядку зростання їхніх реєстраційних номерів. У цій частині покажчика наводяться лише позначення міждержавних стандартів та їхня назва.

Основне призначення другої частини — "Обозначение межгосударственных стандартов" — надати користувачеві можливість відшукати додаткову інформацію про міждержавний стандарт, знаючи його реєстраційний номер. Тому в цій частині наводяться такі дані:

- позначення стандартів (у порядку зростання їхніх реєстраційних номерів);
- код кожного стандарту за Міждержавним класифікатором стандартів;
- про зміни, якщо такі вносились до стандартів;

— номер технічного комітету України (ТК), що є розробником стандарту;

— про міждержавний технічний комітет, якщо стандарт розроблений іншими державами-учасницями "Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації" від 13.03.1992 року;

— коди країн, що проголосували за прийняття стандарту.

У третій частині покажчика — "Стандарти СЭВ (СТ СЭВ), введенные в действие непосредственно в качестве межгосударственных стандартов" — стандарти розміщено за розділами, класами і групами "Класификатора государственных стандартов" колишнього СРСР, у межах кожної підгрупи — в порядку зростання реєстраційних номерів цих документів.

Позначення стандартів РЕВ, які набули чинності як міждержавні, наведені у четвертій частині покажчика. Крім позначення, тут уміщуються відомості про те, до якої групи "Класификатора государственных стандартов" відноситься той чи інший стандарт.

Узагальнені відомості про міждержавні стандарти (за їхніми позначеннями), скасовані в Україні наказами центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації та технічного регулювання після 1992 року у зв'язку з розробленням нового міждержавного або національного стандарту, а також через втрату актуальності, подаються у п'ятій частині. Додатково тут ще наводиться код за Міждержавною класифікацією стандартів та позначення нормативного документа, що діє на заміну скасованого.

Шоста частина покажчика містить позначення міждержавних стандартів, введених в Україні як національні стандарти. Кожне позначення чинного міждержавного стандарту (ГОСТ) супроводжується позначенням відповідного національного стандарту (ДСТУ ГОСТ).

Сьома частина покажчика "Міждержавні стандарти" інформує про національні стандарти України ДСТУ ГОСТ, прийняті методом підтвердження на виконання програми перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів, розроблених до 1992 року. Довідково зазначимо, що усі міждержавні стандарти та зміни до них, затверджені до 1992 року включно, чинні в Україні як національні, крім тих, чинність яких скасовано наказами центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації.

Восьму частину покажчика складає алфавітний покажчик, що побудований в алфавіті назв предметних рубрик (об'єктів стандартизації) з наведенням біля кожної з них відповідного їй коду УКНД ДК 004:2008.

Загальні настанови щодо систематизації та укладання каталогів стандартів, вимоги до їхнього оформлення викладені в ДСТУ ISO 7220:2005 "Інформація та документація. Оформлення каталогів стандартів" [4].

Покажчики аналогічного змісту [11], [6] видає також Науково-інформаційний центр (НІЦ) "Леонорм". Особливість першого з них полягає в тому, що для зручності пошуку інформації його структура представлена у вигляді алфавітного покажчика — переліку ключових слів у контексті назв стандартів. Форма подання інформації у покажчику "Стандарти України" відповідає формі, прийнятій у каталогах стандартів ISO та ІЕС. Зокрема, ключові слова (надруковані грубим шрифтом) розташовані в алфавітному порядку одним стовпцем на сторінку. Назви стандартів наведено поруч з усіма словами, які вони містять (ключові слова), за винятком тих, які не мають суттєвого значення для пошуку об'єкта стандартизації.

Поточна інформація про затвердження нових стандартів, зміни до чинних, а також скасування стандартів публі-

кується в поточному інформаційному покажчику "Стандарти" (ІПС) [10]. У цьому виданні розміщені такі відомості:

— національні стандарти: перелік ДСТУ, затверджених упродовж поточного місяця; позначення затверджених ДСТУ; позначення НД, чинність яких скасовано; позначення НД України, зміни до яких скасовано; позначення НД, до яких прийнято зміни; тексти змін та поправок, унесених у національні НД та ІПС;

— міждержавні стандарти: перелік міждержавних стандартів, яким надано чинності в Україні в поточному місяці; їхнє позначення; позначення міждержавних стандартів, що втратили чинність в Україні; позначення міждержавних стандартів, до яких прийнято зміни; тексти змін та текстів поправок, внесених у міждержавні стандарти (що публікуються в аналізованому покажчику з 2001 та з 2003 року відповідно);

— галузеві стандарти України (ГСТУ) та стандарти організацій України (СОУ) (компаній та об'єднань підприємств державного рівня), зареєстровані ДП "УкрНДНЦ".

Таким чином, структура та наповнення охарактеризованих видань є свідченням того, що вони можуть бути важливим довідковим матеріалом як для інформаційних установ, що мають у своїх фондах НДС та обслуговують ними споживачів, так і для індивідуальних суб'єктів господарювання, ефективна діяльність яких може бути забезпечена лише за умови використання такого роду видань.

Вагомим кроком щодо обліку та забезпечення можливості пошуку інформації про стандарти є представлення ДП "УкрНДНЦ" на своєму сайті у розділі "Каталог нормативних документів" однойменного каталогу ("Каталог нормативних документів") [2] — зручної та перспективної альтернативи друкованим виданням. Значною перевагою електронного "Каталогу..." є акумуляція в ньому інформації всіх друкованих офіційних видань Держспоживінспекції України — щорічників "Каталог нормативних документів", "Міждержавні стандарти", "Технічні комітети стандартизації України" та частково щомісячного інформаційного покажчика "Стандарти". У "Настанові користувачеві", що є структурним елементом електронного "Каталогу...", відображено його структуру:

1. Список нормативних документів у предметному порядку.

У цьому розділі відображено національні, міждержавні та республіканські стандарти, настановчі документи і рекомендації. Окремими списками у предметному порядку подаються національні класифікатори України ("Національні класифікатори") та стандарти Ради Економічної Взаємодопомоги ("Список СТ РЕВ у предметному порядку" та "Номерний покажчик СТ РЕВ").

2. Номерний покажчик.

3. Абетковий покажчик, що подається окремо українською та російською мовами.

4. Перелік міжнародних та регіональних нормативних документів, які прийняті як національні нормативні документи ("ISO, EN, ГОСТ, прийняті в Україні").

5. Перелік нормативних документів, чинність яких скасовано.

6. Перелік технічних комітетів стандартизації України.

Інформація про стандарти та деякі інші види НДС представлена і на сайтах інших установ, що виконують функції агентів з розповсюдження офіційних копій НДС: ДП "УкрНДНЦ" (у розділі "Каталог нормативних документів" головної сторінки) [3]; ДП "Укрметртестстандарт" (у розділі "Каталоги НД") [12]; Науково-інформаційного центру "Леонорм" (в усіх розділах меню "Технічне регулювання" та "Об'єкти регулювання") [1]; територіальних центрів стандартизації, метрології та сертифікації. Однак у "Каталозі..."

Держспоживінспекції України всі відомості про стандарти подаються комплексно. Його структура дійсно відповідає вимогам ДСТУ ISO 7220:2005, тобто цей каталог структурований таким чином, що окремі дані можна знайти в ньому з усіх можливих точок доступу до предмета. Проаналізувавши наповнення вказаних розділів сайтів, можна зробити висновки:

1. Рівень інформативності цих сайтів приблизно однаковий, проте кожен з них має свої переваги та недоліки. Так, про стандарти організацій України не інформує жоден із сайтів, на більшості з них відсутні відомості про стандарти РЕВ. Поточна інформація про стандарти, затверджені впродовж певного місяця, подається у розділі "Нові надходження стандартів" головної сторінки сайту ДП "Укрметрестандарт". Не всі установи подають позначення нормативного документа; його код згідно з ДК 004:2008; термін чинності; відомості про зміни, якщо такі мали місце, із зазначенням номера і року інформаційного покажчика "Стандарти", в якому опублікований текст цих змін; номер технічного комітету, що розробив стандарт; відомості про те, на яких мовах опубліковано стандарт; зазначають метод прийняття стандарту, кількість сторінок, кількість змін та ступінь гармонізації згідно з ДСТУ 1.7. Приміром, НІЦ "Леонорм" та ДП "УкрНДНЦ" подають лише короткі довідкові дані про стандарти. Це позначення нормативного документа та його назва — в ДП "УкрНДНЦ", позначення, назва, стан документа (чинний, замінений, прийнятий МДР, скасований в Україні) та кількість сторінок — у НІЦ "Леонорм". Варто відзначити й деякі незручності в розміщенні електронної інформації про стандарти. Наприклад, назву розділу "Каталог нормативних документів" на сайті ДП "УкрНДНЦ" розміщено у правому нижньому куті головної сторінки, що візуально ускладнює його пошук. А інформація про галузеві стандарти на сайті "Леонорму" відображена в рубриці "Національні стандарти України" розділу "Стандартизація". На наш погляд, доцільно було б виділити окрему рубрику "Галузеві стандарти України" для обліку цієї їхньої категорії. Особливо доцільно врахувати таку пропозицію з огляду на те, що жоден із сайтів не надає подібної інформації.

2. Найповнішим джерелом бібліографічної інформації про всі категорії стандартів (крім міждержавних) станом на 1.08.2011 року залишається друкований "Каталог нормативних документів". Електронний варіант цього "Каталогу...", розміщений на сайті Держспоживінспекції України, поступається друкованому тим, що не подає інформації про галузеві стандарти України, стандарти організацій України та національні стандарти України в галузі будівництва.

За повнотою уміщеної інформації наближається до аналізованого "Каталогу..." і друкований варіант покажчика НІЦ "Леонорм" [6], але пошук в ньому обмежений єдиним пошуковим критерієм — ключовим словом.

3. Якщо бібліографічні дані про основні категорії стандартів можна розшукати за допомогою охарактеризованих електронних джерел, то тексти змін до стандартів не публікуються в електронному вигляді. Щомісячний ІП "Стандарти" [10] є єдиним джерелом, що публікує таку інформацію, тому комплектування ним фондів спеціалізованих бібліотек є наразі необхідним. Аргументи, наведені на користь друкованих джерел, засвідчують їхню важливість і потребу в них на сьогодні.

4. Щодо обліку міждержавних стандартів можна констатувати, що усі охарактеризовані електронні джерела, а

також друкований каталог "Міждержавні стандарти" забезпечують однакові можливості пошуку цих документів. Очевидно, що переваги все ж таки на боці електронних джерел, адже вони в будь-який момент доступні, безоплатні та регулярно актуалізуються.

У нещодавно випущеному новому варіанті "Каталогу нормативних документів" відображено всі ті, які були розроблені й набули чинності останнім часом та ті, які її втратили.

Список використаної літератури

1. *Бізнес-портал "Леонорм"*. — Режим доступу: <http://www.leonorm.com/portal/default.php?rescode=0510&page=stcatalog> (дата звернення: 10.08.2011). — Назва з екрана.
2. *ДП "УкрНДНЦ"*. — Режим доступу: http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_content&task=section&id=11&Itemid=77. — Назва з екрана.
3. *Державне підприємство "Український науково-дослідний та навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості"*. — Режим доступу: http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_ushop&Itemid=69 (дата звернення: 10.08.2011). — Назва з екрана.
4. *ДСТУ ISO 7220:2005*. Інформація та документація. Оформлення каталогів стандартів (ISO 7220:1996, IDT). — [Чинний від 2007—01—01]. — К. : Держспоживстандарт України, 2007. — 15 с. — (Національний стандарт України).
5. *Каталог нормативних документів 2010* : у 3 т. / [уклад.: Мельникова В. П., Ткаченко Ю. В.]. — К. : УкрНДНЦ, 2010. — Кн. 1—3.
6. *Межгосударственные стандарты* : указатель : в 6 т. / [сост.: Ковалева И. В., Павлюкова В. А. ; общ. ред. Иванов В. Л.]. — Львів : Леонорм-Стандарт, 2011. — (Нормативная база предприятия).
7. *Міждержавні стандарти* : Покажчик 2010 : у 3 т. / [уклад. Зав'ялова Н.]. — К. : УкрНДНЦ, 2010. — Т. 1—4.
8. *ДСТУ 1.2:2003*. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів. — [Чинний від 2003—07—01]. — К. : Держспоживстандарт України, 2003. — 15 с. — (Національні стандарти України).
9. *Про стандартизацію* : Закон України, 17.05.2001 р. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2408-14> (дата звернення: 10.08.2011). — Назва з екрана.
10. *Стандарти* : інформ. покажч. / Держспоживінспекція України. — 1992— . — Виходить щомісячно.
11. *Стандарти України* : алф. покажч. : у 7 т. / [упоряд.: Ковальова І. В., Павлюкова В. А. ; за заг. ред. Иванова В. Л.]. — Львів : Леонорм-Стандарт, 2010. — Т. 1—7. — (Нормативна база підприємства).
12. *ДП "Укрметрестандарт"*. — Режим доступу: <http://www.csm.kiev.ua/nd/nd.php> (дата звернення: 10.08.2011). — Назва з екрана.

В статье освещены особенности библиографического учета стандартов. Осуществлен сравнительный анализ поисковых возможностей печатных и электронных источников информации об этих документах. Определены оптимальные пути поиска библиографической информации о разных категориях стандартов.

The article highlights the features of bibliographic control standards. Carried out a comparative analysis of search possibilities of print and electronic sources of information on those documents. The optimal way of finding bibliographic information about the different categories of standards.

Надійшла в редакцію 19 серпня 2011 року